

Տէս իրենց մահմադական գրադրութեան համեմատութեամբ ընտանեաց մէջ շատ փոքր բարձր ու լաւ գիշեր ունին, քաղաքն ստիպուած են առ հասարակ շատ քաղաւած կեանք մ'անցընել՝ թէեւ ինչպէս տան նկարագրութենէն տեսնուի իրենց հասարակ շատ մասնաւոր իջեղ (կոնտենց) չկան, քրեաւորաբար փոքրաց տեղիպարութեան տեսեմ տան միջոց մով մէկ անկիւնը կը կենան որ անվարժ աւեր զերեւը չի կրնայ տեսնել։ Մեր գիւղացւոց քով մով մէկ անկիւնը (գոմար) մահմադականաց կանանոցն է։ Ամբողջ տան մէջ հարկ է որ անեցւոց եւ հիւրերու նստելու տեղիչն նկատմամբ որոշ առ հաստատուն կարգ մ'ըլլայ։

Օճախի քով ամենախոյ պայտնքն անցուցարձն ամենէն քիչ գործածուող աւ օգոյ հասանքէն համեմատութեամբ ամենէն ազատ տեղն տան իրիցադուրն է։ ասոր քով կը բացվի մեծարեւոյ հիւրը։ Ազատ ընտանեաց կրտսերագոյն անդամը եւ ծառայք՝ որ ընտանեաց անդամ կը նկատուին, իրենց տեղերէն հետ կ'առնեն ու ոչ ինչ խէր առհարաւ անոնց կը քցացնեն իրենց խոնարհաբար զբաւթիւնը։ ծառայք զորն մաս կը նստին եւ պատարաստ պիտի ըլլան ամէն վայրկեան երթալու գալու։ հոսի ուրեմ յիշեալ անկեան ամենէն մեծարեւոր տեղը կը բացվի կանայք, ինքի տաղարան կան ներքոյ շէն պարսկաց ան լաւելու եւ օր միայն հարգին քառած կանայք կրնան իրենց իրենց կրակին դարձաւած նստիլ, այլ ոչ երկուսով կանայք՝ որ անկարգութիւն կամ երկցաւան տալեր տուէն են։ Անրակոյ փամանակ հասանքն առած կինն ալ մանկամարդոց կը դառնայ՝ որ այս կերպով բոլորով մը կարգմամբ պայտնքն քառածուած են իրենց կանան անոնց դարձուցած կը նստին։ Արք օճախին շարժը կ'ուսնի ինչպէս որ նստած են։ Եթէ է հիւր ըլլայ, կանայք հարկ է որ ոպասեն եւ իրակոյ մնացորդներով բռնականան։ ամենամեծ ամբէր կ'ըլլար հիւրերն չհարգանքով կերակոյ նստիլ։

Հոգէ կանթեղն՝ որուն ձեւը կը տեսնենք 24 8 րե 9 րե մէջ, գիշերային մթութեան մէջ ազատ նստիլ ըստ է կարանէն երկու իւրաքմէ հետեւ իստով խմբերուն վրայ։ Յայտ որ լաւանիլը կը գործածեն կամ իրենց հանած հասարակութիւնը կամ շատուած, սեւ քարիւղ կ'երտնի կանթեղէն քաղաւ տարածուելու վրայ են։

Փաղերի կանթեղներն կամ ճաղները փայտեայ բարձր երկուս (— համապատասխանութեան թափարեւէն փոխառուել լաւ երբ հայերէն ընդհանրապէս երբէ եւ կալ բարեկեր բարոյութ —) անուանուող պատուանդաններու (24 10) վրայ կը դրուին՝ որ սովորաբար աղեղաղեղ աստիճաններ կ'ունենայ, այնպէս որ ճաղները կրնան բարձր կամ ցած դրուիլ։ 24 11 րե մէջ ներկայացեալ ճաղն իւրով լեցնելու թաղը յեկողեցին կամ նշանաւոր սրբոց մատուաններուն մէջ կը վառեն շորս կամ աւելի տեղէն լուցանելով։

Ինչպէս նստելու եւ ուստելու նոյնպէս նստել

նշնելու ժամանակ նոյն կարգը կը պահուի եւ ինչպէս որ գետնը կը նստին ու կ'ուստեն, նոյնպէս ալ գետնը կը պարկին, վասն զի երբեք շարժումի մէջ փայտեայ մահմադական տեսած չեմ, միշտ գետնը կ'ուստին մէջ կը գետնուին։ Բռնած կարգին վրայ լուսաւոր գաղափար մը տալու համար՝ յատկապէս զիմն յաւաք բերելով տան մէջ պահուած կարգը կը նշանակեմ (84 24 12)։

Օճախի մէջտեղն է կիսադիւր միջնորմ՝ որ իւր առջեւն նստողները օգոյ հասանքէն եւ պատասխարէ եւ բաց տակ է 8 նշանաբարբու քով նստող երիցագունից իւր յենարան կը ծառայէ երբ կրակն լաւ կը վառի՝ երիցագոյնը օճախին եւ կը քաշուին եւ բարձրուա կոթնելով իրենց թիկունքը միջնորմին կը դարձնեն։ Եթ նշանաբարբը ծառայից եւ բնականաց կրտսերագոյն անդամը տեղն է, իսկ ՍԵ նշանաց։

Այս դառաւազ մէջ՝ ուր շերտաբար ծառայութեան կը պարտադրեն, զարնան տունն այս վանճանին կը քարձուտի, ապա թէ օշ կ'ըկայն փամանակ գատարի կը մնայ։ Երբ տունն գատարի է գփաճաւութեամբ եւ երկիւղով ներս կը մտնեն։ Գաղափարն կարեւոր է բարձրուա կոթնելով իրենց թիկունքն ընտելաց նման անն կը մեկնին եւ շար օդից կը բնակին։ Եթէ աւերաբաւազան եւ երկուս տան մը ստիպուի տուն մտնել՝ երեսն տեղի պտել խաշ կը հանէ շար օդիցներ իրեկ թաց վանելու համար։

Այս փամանակափոխիցին մէջ տուն թէ ներս քինն է թէ արտաքինը կը նորագուի։ Ի մասնաւորի տան ներքնայն նորագութիւնն շատ կարեւոր է։ Չմեռն արեւը ծախին բալկոյնին կը սեւեռան, տեսիլներէն ու կ'ընտաններն ահագին քանակութեամբ քով առջեւ ապրի աստայներն կը կապուին։ այս ամէնը հիմնական կերպով աւելով վարձ կ'առնուի եւ կարգաւորեալ տան տիկին մը նոյն իսկ գերանները քիչ մը կը լուայ։ յետայ ամէն պատարի սպիտակ հողով եւ կամ՝ երբ առ չի գտնուի, կ'ըզ քանի մ'անգամ կը քաշուի մինչեւ որ ձուլին հետքն անտեսանելի ըլլայ։ Ամենէն աւելի հոգ ա ինքով կը տարուի յատակի նորագութեան։ լաւ ու հաստատուն կալ կ'առնուի մէջը յարգ ու մաղ կը խառնեն եւ այս գտնաբանով գետնի երեսը կը ծեփեն։ Ըստ գիւրինն ու հեշտ միջոց է այս՝ յատակի անտանիկ փայլուն գեմ՝ գետնին անգամ մ'այսպէս հաստատուն տարի մը կը դիմանայ։ յատակի քովելով մաշած տեղերն ձմեռն ալ կը նորագուին, իսկ որմերն՝ ոչ։ Գետանին նոյն իսկ գտնաբանով մը կամ ոյլեւալ ձեւերով կը վարդարեն, զոր ի Մեղից տեսած եմ։

Արեւն ըրիցը որ որեւէր ամառանային տունն է։ Ամբողջ ամառը, գարնան ու աշնան մեծագոյն մասն այստեղ կը բնակին մարդիկ ու անասունը։ Փոխադրութիւնն շատ անգամ միշտեւ առաջին անգամ ձիւնին կը տեսէ։ հազն այն տանն բնակութիւնն տուն փոխարկել կ'որոշուի։ Թէ ինչպէս ամէն նորութիւն նահապետական ժողովրդեան մը մէջ կամայ կը մտնէ, ի մէջ այլոց կրնայ թրեւս հետեւեալէն տեսնուիլ։ Թեպէս եւ փայտով մահճանակ գործածելու սովորութիւնն համապատասխանացն շատանց մեր գիւղացւոյ մէջ մաս գործած

Քաղաքն զոր օր. անկամարդ կանանն եւ աղկանց պարտն է քաղաքելու ու խմելու ջուր բերելու, ծառան անգամ տեղէն չի շարժիր եւ անոց մատակարարել կու տայ իւրեւ ջուր։

ե, սակայն եւ այնպէս միջնակարգ քան առանձին դիրքաւ չէ գնահատուիլ, այլ, զգուշոր սրտով էր թողաւ, ուր մանկ տան մէջ մահճակալ կրկին տեսնելէ, բայց որովհետեւ մահճակալը շատ անհանկարծ աւ յաղթեալ եւ եւ շատ անգի իր բռնեան, ուստի եւ արտօք մէջ ալ մանկ մարդ մահճակալով անկախելէ չուներ, այլ միայն ընտանեացը նշանաւ որ անգլաններն ու օտարախոհքը անոնցից հրալ կը շնչեն:

Չեւ 13 եւ 14 մեր առիշտ այսպիսի մահճակալներու երկու տեսակը՝ կարգի աւ քիչ մ'աւելցնուող շինութեանք՝ կը գնեն: Առաջին իւր տեղը հաստատուած ըլլալով՝ անշարժ է եւ կազմուած է շորտ ոտքէն որ անտուր ծառերն կորուսած են եւ վեր կողմէ երկնից մ'անձինն երկնեղեքու միայն զուգահեռական ձող կը դրուի ու աստից միայն՝ կարգաւ ք ըստնութիւն տակէ ըստն ձողեր կը շտալ ըստն եւ ահա մահճակալը պատրաստուած է:

Երկրորդ մահճակալին արուեստը կամ նարտարութիւնը մեծ քան մը չէ. ոտքերն ու ձողերը արտաքինը հարթացած են եւ մահճակալը քիւտին հաստատուած չէ:

Արդարեւ արդահատել է այն անհայտ դրաւթ ի ինչն՝ որ եւ ալ իսկ այս պարագա, զիբաղ Տոյթայթի եւ մահճակալը կրկին հազաւ եւ սպիւլած են գեղերից պատկի, վասն զի ասով շատ կը կրնն: Երկրորդացուած են ան անտանց նմանակով՝ արեղը գիւշերն անգագար անհանգիստ կ'ըլլան, վասն զի կենդանիի կը ըլլին եւ սողալով նմանակը գնեն կը զարթոյնան: Անտանիք մարդաց ընկերութեան այնպէս վարժած են՝ որ գրեթէ երբեք չի պատահիր որ մեկու մը միայն կրկին ըլլան, բայց ասոր փոխարէն շատ անգամ կը հանդիպի որ գոմէ մ'անհազար ինքնաք զնայողի մը օրեւիցէ մէկ զգեստար հանդարտ հանդարտ ծածկով կուլ կու տայ: Այս Կեղծութեանն արտաքին ուղղով՝ ասիկա ընկեր գերազանց կը համարի, բայց այդ գէպիս մէջ ալ իւր գրեթէ ինչը նախանձիկ չէ: Երկրորդ մերձաւոր անձերի հնոցն անպակ ի տեսնուի. բայց հովերը անձերեւաքն անպիւր բերելով ինքզ՝ քնուցող խնամ՝ կը դարձնեն: Այս եղիցիներն անկողնայ կազմածով ծանրաբեռնեալ եւ միութեան մէջ խորհալիսով յարկին ներքեւ ապաստանարան կը խնդրեն: Ինքեան իսկ յայտնի է որ այս մանկ վայելչեանց վայս կու կ'աւելնայ լուց, մեղաց հասուցած նկարութիւն, այս ամէն օտարականի մ'եւեթ շատ անհարժ կու գայ, միշտեւ ընկին անոնց այնպէս վարժած են որ կը ծողրել այն անձն՝ որ այս ամէն քան անոք առնեն գներ:

Իսկ գիւղի գիւղական ասուն ու քանի մը սովորութիւնները նկարագրելէն ետքը փորձելը այժմ այստեղ նշանակել գիւղացւոյն ամանային ու ձանձնային տեղերը բնակիլով բնակութեան այս փոփոխութիւնն նախկին վիճակատան կենաց յետին մնացաք համարելու է:

Հայք մէկ վաշխատուն ժողովուրդ չեն կրնար համարուիլ: Հայաբաւ որ ասորինք ի վեր երկրին հետ ամբալպեւ կապուած են: Այժմ քաղք Յոթը մէջ բնակող ասորական ժողովուրդը ամէնէն լաւ ու աշխատասէր երկրագործներէն մին են Հայք անտարակայ, բայց ընտթ ի ինչն ու հայերն երկրին մէջ

գաղաքակրթութեան մաս գործած, չըլլալէ կը ասորիք գիւղերը արգետակը ի ինչ, գիւղի քաղքը՝ ի տարիտական կենաց յարեալ մնացուի երկնց բնտանի անասուններն ծարսակաւոր արտառեղինքն արտառեւ կ'արեւալը համար՝ ամառն երկնաքերի ինչ ներք կ'ապաւնին, իսկ ձմեռը գնտապոյն կ'զգործը բնակալայր կը փնտենն տեղ մը՝ ու երկրին արեւը, զական ընտալիքը ճառագայթով ներք արտալէ եւս յիւքն ընդունի եւ ընդհանրապէս աստանատուցի ձմեռը՝ ձիւնէն ազաւ մնայ: Այսպիսի երկրները թաթարական բառով փնէն կ'անուանեն հայաւ, գրեթէ եւս զգիւղի՝ ու ձիւնն երկուք ասուն կը մնայ:

Այլ ի ի միայն ճան վաշխատուն ժողովուրդը՝ Բորաց ու այլ վաշխատուն միւնուր՝ ժողովուրդը ու Հայոց թաթարական կերպին մէջ մեծ տարբերութիւն կայ, այն նոյն իսկ Հայոց եւս այլ՝ արեւելեան հաստատարանի թաթարաք արտառեւն ժողովուրդը՝ Թաթարաց մէջ:

Երբ Թաթարաց ասոր կ'երթնն, ինչոց մեծ առանքն բնակարաններն, յանաւ գաղաքներն ու պարտեղներն բոլորովին կը թողուն եւ ամենքը՝ արեւ կանայք եւ արդիք՝ հաւաքով, կատարով, սրբանով եւս հանգերը կը թափառին: Յան այն կազմածքն՝ որանց լեւերը պէտք ըստնին, եւ ձմեռաւն մնալ յան պարտեւ Հայոց ըսով պահեստի կը գնեն: Ամառը ամառը ասոր կը մնան եւ արք եւեթ ասոր գիւղ փոք փոք հաստն արմաքը ժողովուրդ: Երկրի ի ի վաշխի պարագայի մէջ գիւղատնտեսական ինչ փոք խոտք չի կրնար ըլլալ: Բայց մեծագունն, բոլորի երկրին այսպիսի գիւղն աշխատութեանք մը՝ այդ թափառականներուն ինչոց պէտք եղած տակաւ կու տայ:

Այլապէս Հայոց ըսով ասոր ու արսն (Երեւ մաղոյն կ'ըմբը) կը թալլէ ինչն թափառելուն գիւղաք պատանաններն են անտանց ուսելեաց պակասութիւնը, ինչոց անտեսութիւնն կրնայ եւ վերջապէս հաղորակցութեան յոգսութիւնը:

Ի Հայոց գիւղացիք անտաններն իրարմ հետս կապուածը մէջ չեն բնակիր այլ պիւղաք մէջ ի միասին կ'ապրին: Գիւղաքաւ բնակչոց ի ինչ նոյն չըլլար. ինչ ինչ գիւղեր հարկաւոր ընտանիք կ'անենան. եւ մեծ մի ընտանիք իր տան հարկի Բնակչոց համարման է կայուն անտեսութիւնն ինչն որ շատ ընդարձակ է: Արդարեւ ընտանեացւոր ինչ չէ, եթէ ըսեն որ այսպիսի գիւղի մի ստացուածը մէկ ծայրին մինչեւ միւսն արեւը երբեք մէկ օրուս ծածկի արեւի է: Գիւղն ողորդարտ աստանատուցի միջակայրը կ'ըլլայ: Անտանցութեան համար ասոր է, իսկ հաշտակարաններն արսն: Հայ գիւղացին, այդ երեք մասին մէջ ալ գաղաղակցիք ու արտառեւ զինքն ունի: Հաստ գիւղական կ'ըլլար այդ հետաւոր վայրերն յարգն ու խոսն իւր նահապետական միջնոցներէն ի մի հաւաքելու: Գիւղացին անէի զործնական ըլլալով՝ անտաններն արտալն կը ասորի:

Հայոց թաթարներէ ունեցած տարբերակ ինչն — գոր վերն ինչեցիք, ու յայնմ կը կայունայ որ Հայ գիւղացին արեւոր ընտանիքով իսկ բնակալայրն արեւոր, այլ անտանները արտառեւ տեղն անտեղ են ընտանեաց ըստն մ'անգամներն

եւեթ՝ գլխաւորաբար փոխոյ՝ եւ այն իրենց տառ իրքն առածները, որոնց դարձն է կիծել եւ փախ ինչեղները հոգալ։ Մանկամորթ կոտորել զիւղը կը մնան իրենց արածոց երկրագործական աշխատաւ թեանց մէջ օգնելու։

Մնաք ժողովուրդը պատապարտին պետք չկայ թեթեւ վրան մ'ըտա բաւականին կը պատապարտեանէ եւ, բայց միայն աներեւել՝ զենակիրն եւ զգաւաւորն։ Հայրական վրանին կապման թեան վրայ բռնուլ տա բան չկայ։ Բաղորակածեւ տեղ մը փառնուել, խտր կը մարերն եւ այդ բոլորակիրն շուրջը թեթեւ վրան կը բռնան աներեւել շուրջ ներս մտնելն արգելելու համար բոլորակիրը երկայն ու բարակ սիցիւր կը հաստատեն եւ այդ սիցիւրը ներս հակեալ ծալքերն փառ կնկարելով իրարու կը կողակեն եւ վերաջայտալ այդ փմանքը մէկ մեարեւ իջել մ'աւելն բարեւ եղեգնագործն հիւսկէն կապմանով մը կը պատեն եւ ամբողջին վրայ թաղարիւն ուհալին ծածուկոց մը կը ձգեն։

Այս վրանին ներքին մարդիկ ու գովու եւ գոյժաւ հարկերն, երբեքն նաեւ ուշերն ալ գաւառակեր կը դադարին։

Այլուղ է ձմեռուսն բնակավայրը, այդտեղ հարկ է որ անասունը յարկի մը ներքեւ ցրտաշունչ պտղութեան դէմ պատապարտան գտնուի։ Այս վառանքն համար շինուած տունը, ուր հայերէնի մէջ կամ գաւառական կնիւն կը կոչուի եւ փառ կը նշանակեն, կարծեմ իւր կարի պարզ կազմութեան կողմանէ կարող է մանուսը շայնկանութիւն ստննալ։

Գոմն երկայն շէնք մըն է՝ երկու պիւնով։ Երկայնութիւնն զիւղացոյն անասնոց բազմութենէն կախում ունիւր Կարգաբեր լքով ուղարկածն ամուսնէն այնու, կը տարբեր որ դրան մօտ անկիւն մը մարդոց բնակութեանն սահմանուած է։ Մարդոց ու անասնոց գուռը նոյնն է։ Անկիւնն ցած, հիւստանայ կազմածով մը կը բաժնուի։ Առ հասարակ հարաւակցման զիւրաւոր պատին կցեալ կ'ըլլայ ծածիկ տեղի՝ վրան փոքրիկ, լուսանցուցով մը՝ որ եւ ծխանէ, զոտ միտար եկած առ տարակարգ շեմ կրնար վանել, թէ արգելք մասնաւորապէս ծածիկ այս տեղն տակուս տակաւ, ծածիկ քանեւոր առաջ նարգած չէ՝ զմարդիկ, թեթեւ հեռանալ պարզապէս եւս միտ գրուի որ գոմի մէջ այդ տեղէն դաս՝ ծխանն ալ կը գտնուի։

Այս գիւռն այդպէս եղած կ'ենթադրեմք՝ Օծիւն մինչեւ պատմելիէ ետեւ՝ պատահարէ մ'առնալ կամ յանկարծակիս բազմաթիւ մը դրեւթով՝ փոխանալ ծածիկն տանիւրը բացուած ծածիկ մը գուռը հանելու՝ պատի մըլէն հանած են, որով ոչ միայն տանիւրը բացուած ծածիկն հստոց ձեւան լինէ, այլ նաեւ ծածիկն աղտոտած են, վրանի կը այդ ծխանն զիւրապէս ծածիկ գուռը կը քաշէ եւ իջն առգաւմ ներս կը գարնի։

Գոմի մէկ այլ տառանկապարտութիւնն ալ է որ երբեք մէջ չիմուած լլլայ, դանն այսպէս երն իմ տանածներն։ Գոմն երբեք յետակողման պատ չ'աննելու, այլ անոր տեղ կը բռնէ շէնքի գետնի մէջ ըլլալն, նոյնպէս կողմակալն պատերն ալ մասամբ եւեթ շինուած կ'ըլլան։ միայն մակաւոր պոք կատարեւոր է։ Այս մասաւորապէսութիւնը զիւրա

կը անկուսի։ Առօրեայ փորձն զմարդ ձմեռուսն բնակարանն գետնի մէջ շինելու առաւելորդած էր ցրտութեան դէմ լաւ պատապարտան գտնելու համար։ վրան զիւրեք մեկնութիւն մը (զոր օր. արմ շինելու աշխատութենէն զերծանիւ) յարմար չէր գար, թեթեւ ի նկատի առնուի որ արշապէ դպրի աշխատանքը եւ պատ շինելն համեմատութեամբ այն աշխատութեանց՝ զոր հարկ է որ յաճան առնուր զիւրապէս հոգի ահագին քանակութիւնն մըն է (հմմտ. Hübnermann, տեղ Nr. 73) քով բարձր քով կամ եւ բային հետ համեմատել, ըստ արմէ ասով այն բոլոր անսխալութեան VASLU (տեղի, տուն), VASLU (շիւ շէնք, օժեւան, բոյն, բնակարան), VASA (այն նշանակութեամբ)։ հին բարձր գերմաներէն Wist (դաշար, բնակարան) բառերուն հետ պիտի համեմատուի։

Արդէն անգամ մը յիշատակեցինք որ մարդ զիւղէ մը մերձեւոր տանն նոյն իջն մը հետեւն կանգուն կեցող մարդներն կը տեսնէ։ Առնը զիւղին յարգով ծածկուած շէնք ամանց ունեցող միայն շէնքերն է։ Առնը կանգուն է կողմ (Ձեւ 15)։ Մարդը քառակուսի կամ երկայն ուղղանկիւն շէնք մըն է քարէ պատերով, կաշի գարձած պատն ամենեւին չեղեւոր, վրան զի կաշի հարկանալով դրեւն բարձր չէ կրնոր ըլլալ եւ պիտի տեսնենք թէ ինչու։ այդ պատին կցեալ պատերն մասամբ եւեթ կը տեսնուին, միւրը բարեւ, զիւրը նկարագրեալ քաւին մի երկրորդ պատերն է՝ ի բաց առաւել տեսնելու։ Ցանկաւ օրտնայր երեքանկիւնի պատերը իջուածն ունիւր են, երբեք զուգահեռական գերանք որ ըստիւր (== զոյգ) կ'անուանուին, երկարութեան երկու պատերն ճիշդ մէկտեղ իրարու հետ կը միացնուին։ Այս գերանոց մէջ ճիշդ մէկտեղ երկու (կամ մէկ՝ որոշ շեմ յիշել) ցից կը հաստատեն, որ միւրեւ արմայր երեքանկիւնի պատն ծայրը կը համարին։ Չորս պատերուն մէջ եղած միջոց յարգով կը լեցուի, միջոցն յիշեալ գեւառանց վրայ շուրջաւոր կը դրուի, ցիցերը խոտին վրայ թափալով կ'արգելուն։ Նարն բաց օդը մէջ կը պահուի, ինչպէս եւ յետոպա կը պահուի, այլ ոչ երբեք ուղղակի գետնի վրայ, այլ ծածկով վրայ։ Եւ այս կամ երկմեղ ծածկ մը կ'ընտրեն եւ կամ ձողի մը միջնարգութեամբ ծածկ երկմեղ կը վերանալ, որուն վրայ եւ շուրջաւոր կը դրուի։ Ճիւղ զին յետոյ վերեւն կը կապեն, որպէս զի իրարմ շատեւորին։ Ծածկոց կեղծեւորն խորն աներեւել ու ձեւան դէմ կը պաշտպանեն։

Այն կողմին, որ այլեւ գործածութիւնն անծածկ է եւ ամենայն ինչ մարդիկ կամ իրենց կուսկն առած եւ կամ անասնոց վրայ բարձր կը տանին, չէ թէ միայն ամեն յորեւեղքիները խորձ կը կապեն զիւրաւ փոխադրելու համար, այլ նաեւ խոր, զոր սակայն ոչ թէ կը կապեն, այլ կ'սղարն եւ բախեղ (փիթ) տեղը մը փառնու։

Յարեանդեանց ցօղաններն բոլորովն այլ կերպով կամեաւելով յատուկ ու տարբեր կերպաւ բանք մը կ'առնեն քան յերկուս։ Մենք յարգի երկու տեսակ կը դանազանենք, դարձեալ (բոլորովն մանր մանր եղանակ) եւ ԿՈՒՆ, որ հասկերն հնձերէն ետքը դաշար մնացածն եւ ոչ զոր յետոյ՝ հերկելէ յառաջ կ'սկսեն, որով մը ոչ դոյնն անգամ անտաւաւ քաշաւ տեղեր անտաւաներն կ'այրին։ Ամառն ընէ հնձեր, ապա թէ ոչ յարգը մէկ կողմն ընել ան- կարելի կ'ըլլայ։

Յարեանդեան կառուին այնքան հետաքրքրա- կան է որ այստեղ առանց յիշատակելու չեմ կրնար թողուլ։ Ի մասնաւորի մեծ նշանակութիւն ունին կամեաւելու ժամանակ գործածուող գործիքներն։

Մարագի առջեւն իբր կրկեսի մեծութեամբ բոլորակաձեւ տեղ մը կ'ըլլայ՝ կալ։ (Ձեւ 15)։ Որ որ ամթան իբր՝ վառելիք կը գործածուի, այդ տեղերն կանանց պարտքն է ձեռնն ու աշունն ամեն առաւօտ յոր աղբն պատեղ բերել եւ շորքնելու համար անորմէն ժամանակաւ ըստ բաւականի հաստ իտա մը կը կազմուի՝ զոր գարունը քառա- կուսով ձեւով կարելով կը շորքնեն եւ իբր վառե- լիք կը պահեն։ Այլեւեւ կալն ընէ անսկիւր- քրգրէն է, իսկ առաջինն կ'երեւոյ թէ անսկիւր- քրգրէն քակէ (սղբ)։ Լիթիաններէն թօլն թօլն-ն, չաճճ, չաճաճ եւն բառերուն հետ կապ ունի։ կրնայ նաեւ հայերէն ԿԻԿԻՆ կառնուած ըլլալ։ Կամեաւելու սկսելէ յառաջ կալը լուս կ'մաք- րեն, այդ վառելիքի մնացորդներն, միլախտն, արմատներն եւն հեռացնելով եւ կը ջրեն, որպէս զի մաքրելու ժամանակ փրտած տեղերն հաստա- տուին եւ շիտկուին։ Երկիրն տակաւին շորքած, սովորաբար ջերու երկորդ օրն իսկ կը սկսին ցորի- նեղելն կամեալ, զոր երկու կերպով կը կատարեն. կամ ձիոց ու եղանց — այս վերջիններս ձիոց նման պայտելէ ետքը — կտրկտել առաջ, եւ կամ կալուց գործիքներով։ Առաջին կերպով այն տե- սակ հաստապատուները կը կամենն, որոնց ցօղանք պիտի չմանրուի, այսպէս ընդդէմէն, որոնք եւն, իսկ կատելու գործիքներով այն տեսակները, որոնց ցօ- ղաններն մանր մանրելով անանց կը կերքնեն։

(Հօր-ան-իւն)։

ՅԵՐԱՅԻՄԻԱՆ

ԵՆԵՍԵՐ ԲՈՅՏՐՈՒԹԻՒՆ*

Այն օրէն, երբ եւ «Հանգիստ Ամբարտի» մէջ սկսյ անցեալ տարւոյ կաթիլակիրութեան ըն- տրութիւնն եւ յարակից գէպքերը պատմելու հիշելի մամոյ մէկ մասը աշխատեցաւ իրեն ահա-

* Այս պատմականն ուղղած է մեզ մեր Մեծ. Թղթակէն, զոր պարտք կը համարեմք հրատարա- կել ի պատմականի «Արձագանք», (1892, Թ. 80— 82) յօդուածներուն քսիւն մը կ'տեղեկուի։ Ընդհանրապէս խօսքով յիշեալ յօդուածներուն մէջ շատ կէտ կայ ուղ- ղելու կարօտ։

ձեւութիւնը ցուցնել ինձ։ Նոյս գահ չէին իմ գրուածքն, վասն զի ես իրաց գրութիւնն պիտիս կը ներկայացրեի՝ ինչպէս էր կամ ինչպէս եւ տե- ղեկած էի։ Նաեւ այժմ մէկ ամառով տարի անցնե- լէն վերջը, եւ բառ մ'իսկ չեմ փոխը այն ժամա- նակի պատմութենէս։

Յիշեալ թերթերը դիւտ մ'ընել կարծեցին աւետելով իրենց ընթերցողներուն եւ ծանուցանե- լով թէ Կ. ՏԻՂԵԱՆ ոտորագրութիւնը կեղծ էր, որի տակ ուրիշ անձ կար ծածկուած։ Բայց այս յայտնութիւնն բուն իրին հետ կապ չունի։ Նոյս պէտք էին յօդուածներուն մէջ յայտնուած մտքե- րուն եւ իրողութեանց դէմ գրել, ինքէ սխալմանը կար, եւ ոչ թէ անձնաւորութիւնը ձեռք առնուլ։ Ասոր տեղ այդ թերթերէն մին («Արձագանք») նոր օրերս հաճեցաւ. կրկնել այս անտեղի եւ անորմէնքի փառաբանութիւնը, այսինքն թէ որովհետեւ ես կ'ընդհիւս կրճտով, ռուսի եւ իրաւունք անգամ չունիմ՝ Ելիմիսնայ գործերուն վրայ գրելու։ (— մինչդեռ իրենք իրաւունք առած են կաթիլակիր չայրելու եւ կաթիլակիրութեան վրայ գրելու՝ շատ անգամ առանց իրենի գրութեան վրայ որոշ տեղեկութիւն ունենալու։ —) Այսպիսի տարապա- ման ցուցանք գէ՛մ պէտք չիլլ բառ մ'անգամ լու- տելու։ Եւ անուշառ այդ կարգի մամուլն շատ լուս գիտէ իւր քարագծին անտեղութիւնը։ Երբեւ հայ՝ իրաւունք ունիմ՝ ապրիլ օրէն հաստաւոր պայմաններով հետաքրքրուիլ եւ գրել. իրենց գործն էր այն առեւն ուղղել միայն՝ ինքէ սխալմանը կար պատմութեան մէջ։ Այս մէկ։

Երկրորդն ալ տա է որ Երեմիան այն հայե- րուն կարգէն եւ, որոնց գործունէութիւնը հե- տաքրքրական է օրէն անձին՝ աւանդ այս կամ այն դաւանութեան անձուկ մտքը. նա բարձր է ա- մեն հաստաւոր եւ միշտ անգամ որոշ կուսակ- ցութեան չի վերաբերիր։ Այսպիսի հայեր են ի մի- ջն բազմաթիւ այլոց՝ Հայրիկ, Ալեկան, Ալարուհի, այսպիսիք էին շատ հանդուցեալներ՝ Աճրուհի, Ագաման, Պելիկիթաշեան, Պատկանեան եւ այլն։ Ասոնց գործունէութիւնն ընդհանուրին է, եւ ամեն անհատ իրաւունքն է հետաքրքրուիլ եւ ծանո- թացնել. ինչպէս Ելիմիսնայ հայն Ալեկանի, Ալարուհի, Ագամանի եւն գործերով կը զա- րուի, նոյն իրաւունքով կաթիլակիր հայն ալ Հայրի- կի, Աճրուհի, Պատկանեանի եւն գործերովն կրնայ եւ պէտք է հետաքրքրուիլ եւ գրել։

Այս պարզ եւ դիւրամիտն ծննդատու- թեան առջեւ ոչինչ կ'արժէ նոյն մամուլն իրեն ուղ- ղութեան հհասկնողներուն գէ՛մ դառն խօսքեր գրել. եւ մենք պիտի չպատասխանենք այդպիսինե- րուն։ Հայ աղբն այժմ կարող է այնքան պայծառ տեսնել որ արդէ թէ կեղծիքն ուր կողմն է։ Ուստի այս եւս աւսած լինիմ որ պիտի շարունակեմ՝ որքան ժամանակ ունի, ազգային հաստակական ինդի- քներու վրայ ժամանակակից տեսութիւնները գրել, առանց ոմանց ահա՞նութեան նկատողութեան առ- նելու։ Այդպիսիք զիս պիտի չկատարեն, ցորակի «Հանգիստ» իւր փառահաւորութիւնը նսեղէ ինձ։

Ամբաստ

Կ. ՏԻՂԵԱՆ